

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР СУЧАСНОСТІ

Розглядається розвиток соціокультурного простору та його соціальних інститутів, який відбувається на тлі корінних перетворень у всіх сферах життя української держави.

Ключові слова: культура, соціокультурний простір, соціокультурна діяльність, соціокультурна комунікація.

Рассматривается развитие социокультурного пространства и его социальных институтов, которое происходит на фоне коренных преобразований во всех сферах жизни украинского государства.

Ключевые слова: культура, социокультурное пространство, социокультурная деятельность, социокультурная коммуникация.

Development of socio-cultural space and its social institutions comes amid radical changes in all spheres of the Ukrainian state is investigated.

Key words: culture, social and cultural space, social and cultural activity, social and cultural communication.

Трансформаційні процеси в Україні відбувалися десятиліттями, протягом яких сталася зміна поколінь. Нині актуалізується проблема підготовки до життя покоління громадян, здатних адаптуватися до мінливих соціальних процесів. Розвиток соціально відповідальної активної особистості неможливий без усвідомлення й опанування нею соціокультурного простору як колективного інтелекту, умов самоорганізації та саморозвитку, оскільки забезпечує населенню духовну свободу і формує національну самосвідомість.

Культура в межах соціальної інфраструктури є самостійною галуззю зі своєю специфікою. Її відрізняє, по-перше, створюваний культурний продукт, який задовольняє особливу групу людських потреб; по-друге, спосіб задоволення потреб як суб'єкта, так і об'єкта впливу, який і є головною відмінністю трудового процесу в галузі; по-третє, матеріально-технічною базою, а також рівнем і масштабами споживаних матеріальних ресурсів. Культуру можна розглядати як форму суспільної свідомості й елемент духовного життя суспільства. Водночас культура — це сфера людської соціокультурної діяльності, специфічна галузь духовного виробництва, суспільно корисної праці, елемент соціальної інфраструктури в соціокультурному просторі сучасності.

Мета статті — розглянути аспекти сучасного соціокультурного простору як складне явище, комунікаційний та інформаційний процес.

Теоретичні аспекти соціокультурного простору пов'язані з визначенням сутності поняття «соціокультурний простір», «соціокультурна діяльність», «соціокультурна комунікація», його функціональної та організаційної структури, взаємозв'язків цього явища

як з культурним, так і з інформаційним простором. Для визначення меж дослідження важливо розглянути поняття «соціокультурний простір» та «соціокультурна комунікація» на основі розмежування термінів «культура», «культурна діяльність», «соціокультурна діяльність». Ці питання порушувалися в працях О. М. Астаф'євої, Т. Ф. Берестової, А. М. Бистрової, Г. В. Головіної, В. І. Грачова, А. С. Карміна, М. В. Клягіна, Б. Г. Мосальова, В. Я. Суртаєва, А. В. Соколова, В. Є. Тріодіна, В. В. Туєва, В. М. Шейка та ін.

Поряд із безліччю дефініцій, на думку А. Я. Флієра, сучасне культурологічне знання визначає культуру як ціннісно-смысловий, нормативно-регулятивний і символіко-інформаційний зміст кожної сфери суспільно значущої діяльності. Поняття «культура» і «культурна діяльність» — надзвичайно широкі й фактично містять усі явища матеріального та духовного життя людей. Для цього дослідження важливо розглянути складне явище соціокультурного простору.

Соціокультурний простір найпродуктивніше розглядати з точки зору системного підходу, маючи на увазі, що в його межах реалізується соціокультурна діяльність (СКД). Відповідно до системного підходу, найпереконливішою і чітко структурованою є концепція А. В. Соколова [8], в якій СКД визначається як культурна діяльність соціальних суб'єктів щодо: створення культурних цінностей; розвитку здібностей індивідів та обслуговування їх творчої діяльності; комунікації — поширення, збереження і громадського використання всіх видів культурних цінностей [8, с. 18]. Тобто задоволення і формування індивідуально-культурних і соціокультурних потреб — основна мета СКД.

Близьким до СКД є поняття «культурно-дозвіллева діяльність». Культуролог Н. А. Плугіна визначає її як похідну форму культурного простору і вважає концептом, під яким розуміється сукупність установ і організацій культури, органів їх управління, системи зв'язків і відносин між ними, в рамках яких здійснюється формування ціннісних орієнтацій особистості, задоволення найважливіших соціокультурних потреб.

Культуролог А. С. Кармін під культурним простором розуміє простір, утворений безліччю феноменів культури, що тісно взаємодіють один з одним [4].

Аналізуючи специфіку соціокультурного простору, Б. Г. Мосальов відзначає, що в ньому «живуть» і взаємодіють різні культурні традиції, зразки, культурні смисли, цінності, інновації. Він вважає, що «... змістовну спрямованість часу в багатьох аспектах задає соціокультурний простір. Під простором слід розуміти відносини протяжності й співіснування, які виникають у процесі життєдіяльності людини. Просторовий аспект культурного різноманіття постає в масштабах

людства, суспільства, нації, регіону, різних соціальних спільнот» [7, с. 24].

На думку французького дослідника А. Моля, культурний простір — це винятково та сфера, в якій поширюється і функціонує культурна інформація. А. Моль розуміє його лише як простір комунікативного процесу, що обумовлює передавання знань з простору колективної культури в індивідуально-культурний простір [3].

Інформаційний простір об'єктивно є основою для формування культурного простору, оскільки виникає в результаті інфопроесу, спрямованого на виробництво інформації, як необхідного ресурсу формування середовища проживання людини і людської діяльності. Т. Ф. Берестовий інформаційний простір визначає як матеріально-духовний конструкт, що забезпечує співіснування та взаємодію вербальної і документальної комунікацій [2]. Згідно з визначенням культурологів М. В. Клягіна, В. М. Межуєва, А. Я. Флієра, мета СКД, як у часи зародження соціуму, так і нині, стати формою зміцнення соціуму [1; 5; 6].

Слід зазначити, що культурні цінності — матеріальні й духовні — як результат творчості суб'єктів соціокультурного простору виконують у соціокультурному просторі ресурсну функцію. Комунікаційну функцію виконує усна і письмова мова, а також усі інші способи передавання інформації. Комунікаційна функція в соціокультурному просторі проходить через процеси соціалізації й індивідуалізації, конкретизується у функції розвитку здібностей індивідів, обслуговування їх творчої діяльності, поширення, збереження та громадського використання всіх видів культурних цінностей. Розвиток знакової системи стимулює розвиток природних і штучних мов. Збільшення кількості споживачів культурних цінностей, соціокультурних послуг та суб'єктів соціокультурного простору, а також пошук інструментів СКД зумовлюють виникнення бібліотек, музеїв, театрів, клубів тощо, еволюція яких сприяє формуванню соціокультурних інститутів і відносно самостійних галузей соціальної діяльності. Складність компонентної структури СКД актуалізує організаційну функцію, яка реалізується через управлінські органи.

Якщо звернутися до досвіду європейських країн, які долучилися до процесів сучасної глобалізації раніше за Україну, то слід відзначити, що сучасна європейська інтеграція є не глобальним процесом у контексті всього світу, а радше «субрегіоналізацією». Такі процеси характерні й для регіонів України. Світ не може розширюватися і ставати безмежним: «Так влаштована людська природа, що соціальні та культурні фактори вможливають відокремлення своїх «територій», позначення власних просторів» [1]. Тому основна проблема полягає в пошуку форм взаємодії цих просторів. У зв'язку з посиленням суперечливих процесів глобалізації та регіоналізації, які набувають організаційного оформлення (створення міждержавних,

міжрегіональних спілок, а також адміністративно-територіальних і бюджетних реформ), це питання стає надзвичайно актуальним.

Під час розгляду соціокультурного простору деякі вчені висловлюють побоювання стосовно загрози втрати різноманіття культурних цінностей у зв'язку з процесами глобалізації. Глобальна культура, яка нині формується у світі, надто різноманітна, тому уніфікація культурної сфери соціуму неможлива. Адже навіть у глобальній культурі виокремлюються декілька шарів, — елітарні, масові, — у яких глобальна культура задовольняє запити різних груп населення. Це характерно для культури багатьох країн світу й окремих регіонів, де глобалізація може проявлятися по-різному. Хибним є припущення, що культурні уніфікація і стандартизація обов'язково призведуть до загальної кризи культури, підміни існуючої різноманітності культур західними зразками.

Масова культура — це інша форма культури, поширенню якої, безсумнівно, сприяє глобалізація. Вона спрямована на соціалізацію людини. Без опанування цінностей цієї культури неможливі створення елітарної культури, перехід на рівень індивідуалізації суб'єкта, який долучає людину до творців культурних цінностей. Саме Людина є центром соціокультурного простору, що, у свою чергу, визначає стратегічне завдання сім'ї, школи, ЗМІ, всіх суб'єктів державної культурної політики.

Відповідно до праць згаданих вище авторів, суспільство не може існувати без культури, а її формування неможливе як без комунікацій, так і поза соціально-комунікативною діяльністю, під якою В. І. Грачов розуміє «діяльність з освоєння і передавання культурних цінностей у хронотопній, або просторово-часовій, системі координат» [3]. Тобто культуру в єдине ціле пов'язує соціокультурна комунікація.

Комунікація — це процес, без якого не могло б існувати людське суспільство. Основи комунікативного підходу до культури як до комунікаційної системоутворюючої структури культури і суспільства загалом закладені різними вченими. Надання особливого значення семантичним, смисловим аспектам комунікації відбулося в межах соціокультурної парадигми, пов'язаної з працями К. Леві-Стросса, Е. Ліча, Н. Лумана, А. Моля, Ю. Габермаса, К. Ясперса, М. М. Бахтіна, В. Біблера, В. І. Грачова, Ю. М. Лотмана, А. В. Соколова та ін.

Комунікація, в сучасному розумінні, найчастіше визначається як передавання та обмін певними сигналами, смислами, змістом, тобто інформацією. Цей процес здійснюється за допомогою різних комунікаційних систем (фізичних, біологічних, соціальних, технічних, кібернетичних тощо) в природі, культурі й суспільстві. Комунікаційний процес — це завжди обмін інформацією між двома або більше людьми, а з позицій системології — між системами, різними за рівнем і призначенням.

Комунікація часто ототожнюється зі спілкуванням, тобто передаванням інформації від людини до людини, але це поняття, безсумнівно, є ширшим, ніж спілкування, і передбачає найрізноманітніші зв'язки і відносини між суб'єктами та об'єктами в природі, культурі й суспільстві. Слід зазначити, що комунікація є основою будь-якого спілкування, але спілкування не зводиться тільки до комунікації, адже воно — завжди міжособистісний, соціальний процес, у той час як комунікація може бути технічною, біологічною тощо, зокрема і соціокультурною.

Проте будь-який інформаційний процес не є спілкуванням, оскільки не завжди під час спілкування та обміну різними ідеями виникає нова інформація, інакше процес пізнання міг би обмежитися тільки спілкуванням. На нашу думку, комунікація — це обмін комунікаційними повідомленнями, точніше відображенням сутностей у вигляді інформаційних повідомлень про природу, суспільство і культуру, тобто це феномен природи, суспільства і культури. У цій праці під поняттям «комунікація» в просторі сучасної культури розглядається соціокультурна комунікація.

Означене поняття в сучасній культурології А. Я. Флієр трактує як процес взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності (індивідами, групами, організаціями тощо) з метою передавання або обміну інформацією за допомогою прийнятих у певній культурі знакових систем (мов), прийомів і засобів їх використання. Вона є одним із базових механізмів і невід'ємних складових соціокультурного процесу, забезпечуючи саму можливість формування соціальних зв'язків, управління спільною життєдіяльністю людей і регулювання її окремих сфер, набуття і трансляції соціального досвіду.

Наукові уявлення про культуру як особливу матеріально-духовну єдність у людській діяльності, що створює, зберігає і передає смисли, артефакти, цінності й ідеали людського життя, дозволяють стверджувати, що соціокультурна комунікація і є основою цієї культурної єдності. Отже, саме соціокультурна комунікація — основа сучасної мозаїчної й синкретичної культури. Відповідно до цього, соціокультурну комунікацію можна визначити як універсальну інформаційно-комунікаційну синергетичну систему суб'єктної взаємодії в соціальному просторі культури на основі комунікативно-пізнавальних процесів обміну, зберігання, освоєння і трансляції культурних цінностей у їх духовному вираженні й матеріальному втіленні [3].

Основна мета комунікаційного процесу в сучасному суспільстві — забезпечити розуміння інформації, що є предметом і змістом обміну. Соціальні комунікації зазвичай розглядаються як функціонування знакових систем, за допомогою яких досягається розуміння. Важливою стає проблема визначення залежності комунікативного розуміння від використання конкретних семантико-семіотичних систем та основних їх функцій.

У сучасному суспільстві, як стверджує Ю. Габермас, будь-яка комунікативна дія, тобто дія, орієнтована на розуміння, посідає важливе місце, переважаючи над телеологічними діями, що орієнтовані на досягнення мети. Це означає, що соціокультурні процеси, які передбачають інтеграцію, соціалізацію, інституціоналізацію, інкультурацію, відбуваються в інтерпретованій культурно-комунікативній сфері. Теорію комунікативної дії Ю. Габермас визначає як цілісну теорію суспільства.

На відміну від Ю. Габермаса, котрий долучив комунікацію до системи дій, Н. Луман навмисно розрізняє їх і вважає, що поняття соціальної дії не дозволяє коректно пояснити термін «суспільство». Залежно від того, як визначають комунікацію, надають визначення і суспільству. Водночас, зміна соціуму спричиняє зміну всіх видів комунікації. У такому разі змінюється вже саме поняття «комунікація». Відповідно до теорії систем Н. Лумана, інформація, зокрема художня й естетична, має комунікативну природу, передається від системи до системи в межах її структури.

Донедавна часу наука про комунікації лише частково розглядала ціннісну, семантичну природу комунікаційних процесів. Формування наук комунікаційного циклу в соціокультурному просторі зумовило необхідність дослідження змістовних, ціннісних аспектів комунікаційних повідомлень. Для комунікації необхідні певні загальні підстави, якими є цінності в усьому їх різноманітті. Особливо це характерно для праць з теорії соціальних комунікацій, що визначають соціальну комунікацію як «рух смислів у соціальному часі та просторі» [8, с. 19].

На нашу думку, обидві ці позиції видатних теоретиків не розкривають змісту і сутності культури, але вони, безсумнівно, вказують на аксіогенність, семантичність і епістемологічність комунікаційних процесів сучасного соціокультурного простору.

Нині, як і процеси глобалізації, активізуються інші тенденції: зростає значення етнокультурної самобутності, посилюється прагнення до прояву культурної індивідуальності та соціокультурної причетності. У наявності тенденції розвитку соціуму і полягає складність формування єдиного соціокультурного простору в країні або на одній з її окремих територій.

Люди різних культур пізнають і навчаються розуміти загальні смисли, символи, створюючи таким чином сферу розуміння, що розкриває широкі можливості для особистісної самореалізації. Сучасна культура в її різноманітних формах, з одного боку, надає можливості всім споживачам, з іншого боку — культура, як і раніше, є тим смисловим простором, де відбувається становлення унікальних особистостей.

Важливо зважати на дві різновекторні тенденції — соціалізацію та індивідуалізацію — і розглядати поняття «єдине» як цілісність,

основану на єдності різноманіття. А. Я. Флієр зазначав: «Що ми шукаємо взагалі в цій глобалізації? Уже той факт, що культура бере участь у ній, є приводом для визнання того, що людство — єдине. Уже той факт, що ми розуміємо, що нас багато і що ми різні — це виконання культурою своїх соціальних функцій інтеграції» [3].

Сучасний соціокультурний простір — це час заперечення і переоцінки колишніх цінностей, пошуку нових способів збереження і трансляції культурного досвіду, пов'язаних із занепадом традиційних і одночасним виникненням інших (можливо, й нових) соціокультурних структур, що долучає дослідження процесів і явищ, які відбуваються у сфері сучасної культури, до актуальних культурологічних проблем і зумовлює мету подальших досліджень.

Список літератури

1. Астафьева О. Н. Глобализация как условие социокультурной интеграции: противоречия, пути преодоления : докл. на науч. конф. в РГБ «Формирование единого культурного пространства России в условиях глобализации» / О. Н. Астафьева // Библиотекосведение. — 2007. — № 3. — С. 17–23.
2. Берестова Т. Ф. Общедоступная библиотека как часть информационного пространства: теоретико-методологические основания : автореф. ... д-ра пед. наук / Т. Ф. Берестова. — М., 2005. — 51 с.
3. Грачев В. И. Социокультурная коммуникация в контексте современной художественной культуры / В. И. Грачев // Вестн. Москов. гос. универ. культуры и искусств. — 2007. — № 4. — С. 22–26.
4. Кармин А. С. Культурология: учебник / А. С. Кармин. — СПб., 2001. — С. 202.
5. Клягин Н. В. О природе красоты человека / Н. В. Клягин // Высшее образование сегодня. — 2006. — № 10. — С. 17–25.
6. Межуев В. М. Феномен книги и национальное в культуре // Общество и книга: от Гуттенберга до Интернета / В. М. Межуев, Рос. гос. б-ка. — М., 2000. — С. 34–40.
7. Мосалев Б. Г. Социокультурное многообразие : Опыт целостного осмысления / Б. Г. Мосалев. — М., 1998. — С. 24.
8. Соколов А. В. Феномен социокультурной деятельности : монография / А. В. Соколов. — СПб., 2003. — С. 19.

Надійшла до редколегії 29.01.2014 р.